

FÅGLAR I SÖRMLAND

Nr 2

1980

Årg 13

FÅGLAR I SÖRMLAND

Nr 2 Årg 13 1980

ISSN 0345-3820

Utges av

FÖRENINGEN SÖDERMANLANDS ORNITOLOGER (FSO)
Regionalavdelning av Sveriges Ornitologiska Förening (SOF) och
Huvudman för Hartsö-Enskär fågelstation

Redaktör och ansvarig utgivare

Hans Pettersson, Hånata, 740 33 Vattholma
Tel 018/350495

Redaktion

Hans Pettersson, Inger Karlberg, Lennart Wählén

Periodicitet

Utkommer med 2 nummer per år

Prenumeration

Avgiften är 25:- per år och insättes på nedanstående bank- eller postgiro.
Medlemmar i FSO erhåller tidskriften gratis.

Medlemskap i FSO

erhålls för SOF-medlemmar bosatta i Sörmland exklusiva Södertörn genom
att 30:- eller mer insättes på föreningens bank- eller postgiro. För
övrige gäller en avgift på 40:- per år.

Medlemskap i SOF

erhålls genom att ordinarie medlemsavgift 50:-, för juniorer (under 21 år)
och pensionärer 25:-, insättes på postgiro 19 94 99 = 5 direkt till Sveriges
Ornitologiska Förening, Stockholm. Ange födelseår.

Expedition

Södermanlands Ornitologer, c/o Gunnar Sjöb,
Brenäsvägen 23, 641 35 Katrineholm tel. 0150-52071

Bankgiro 712-8457 Postgiro 7 73 78 = 8

Adressändring

I samband med adressförändring och distributionsärenden kontakta expedition:

INNEHÅLL

se omslagets baksida.

Omslag: Spelande brushannar. Foto: Karl-Erik
Häger

Rördrommen i Sörmland 1969 och 1979

The Bittern *Botaurus stellaris* in Södermanland in 1969 and 1979

Lars Broberg

Rördrommen har riksinventerats i Sverige 1969 och 1979 i SOF:s regi, båda åren jämsides med brun kärrhök. Den första inventeringen har redovisats av Broberg (1971). Här presenteras resultatet av 1979 års rördrominventering i Sörmland samt görs en jämförelse med densamma för 1969.

INVENTERINGSUPPDRAG

Sedan 1976 ingår rördrommen bland de listade arter, som årligen skall rapporteras till lokala rapportkommittén. De mest aktuella lokalerna är därför tämligen väl kända, men Sörmland tillhör de rördromrikaste rapportområdena i landet och har gott om tänkbara rördromvassar. För att kunna uppnå en godtagbar täckning under ett riksinventeringsår, även i Srm så relativt vanlig art, erfordras extra insatser utöver spontanrapportering. FSU beslut där för att låta inventeringen ingå i föreningens särskilda medlemsaktiviteter för 1979. Regionen indelades i sju delområden med var sin organisatör/rapportmottagare, som svarade för att lämpade lokaler besöktes och avlyssnades i respektive område. Till huvudansvarig utsågs LB, som senare också kommer att utvärdera riksinventeringen i sin helhet.

De viktigaste uppropen och anvisningarna har varit införda i WF 1979:1 och i INFD nr 43 (maj 1979). Följande observationer skulle rapporteras: vinterfynd under januari-februari, tidiga vårfynd under mars och tutande hanar under april-juni.

RESULTAT

Winterfynd januari-februari

Endast i undantagsfall påträffas rördrommar i Sörmland under vintermånaderna december-februari. Vintern 1979/79 var betydligt kallare än normalt och med mycket snö. Det fanns knappast förutsättningar för övervintring och som väntat gjordes ej heller några observationer.

Tidiga vårfynd under mars

Mycket tidiga vårar kan de första rördromarna höras i Sörmland redan före vårdagjämningen i mars med tidigastenoteringar i Söderfjärden 10.3.75 och 12.3.61 (LB). Men den kalla vintern 1979 följdes av en sen vår med sen islossning och med många sjöar isfria först omkring den 25.4. Det dröjde därför någon vecka in i april innan årets rördrommar började låta i sina revir. I Söderfjärden och Tynnelsöfjärden i Mälaren noterades de första den 6.4 (LB resp. ØØ, AE). Följande dag, den 7.4, hördes drom också vid Dagöholm och Ålspånge i Långhalsen (AO).

Dessförinnan hade dock en nyanländ rördrom observerats i Söderfjärden den 21.3. Den uppehöll sig på iskanten intill ett genom hela vintern öppet Källdrag, som kollats regelbundet. Fågeln sågs vid vaken även den 27.3 och den 1.4 (LB) och blev det enda rapporterade marsfyndet.

Tutande hanar under april-juni

Huvuduppgiften var att lokalisera de revirhävdande hanarna och därigenom få ett begrepp om beståndets storlek. Då sångperioden är lång, under 1979 har fåglar hörts 6.4-6.7, rekommenderades att koncentrera fältarbetet till perioden 1.5-10.6, dels för att antalet besatta revir då är maximalt, dels för att minska antalet dubbelregistreringar av kringdrivande exemplar. I sammanställningen har samtliga rapporterade hanar medtagits, både de som hörts vid något enstaka tillfälle och de som enligt dateringen faller något utanför den ideala tidsperioden.

Som framgått av de årliga fågelrapporterna (Pettersson m.fl. 1980) har rördrommen blivit allt vanligare under 1970-talet. Men det förutsades i utredningen att det kunde befaras bli en minskning av rördrommarna just under 1979 på grund av den mycket kalla vintern i Västeuropa. Flera rapportörer meddelade också snart att det saknades rördrommar på många lokaler. Även om man inte kan tala om en förödande kräsch så minskade arten kraftigt för första gången i Sörmland sedan 1970. I Söderfjärden (med revirkartering sedan 1945) minskade rördrommarna med 50%, från 28 till 14 hanar (LB). Trots denna åderlätning överträffades 1979 års resultat fortfarande endast av de båda toppåren 1977 och 1978.

Totalt rapporterades 89 tutande rördromhanar från 33 sjöar och våtmarker. Detta skall jämföras med 38 hanar i 10 sjöar vid den föregående inventeringen 1969. Siffrorna antyder att arten för närvarande skulle vara mer än dubbelt så vanlig (+134%) i Sörmland som för 10 år sedan. Hur fåglarna fördelade sig på delområden, se tabell 1.

De första rördrommarna anländer till Mälardalen flera veckor före islossningen. De söker sig där till Öppna strömdrag och kan ses fiska från iskanten. Björsundet, Söderfjärden 19 mars 1975. Foto: Ingmar Holmåsén/M.

(A newly arrived Bittern resting on the ice near an open ferrychannel.)

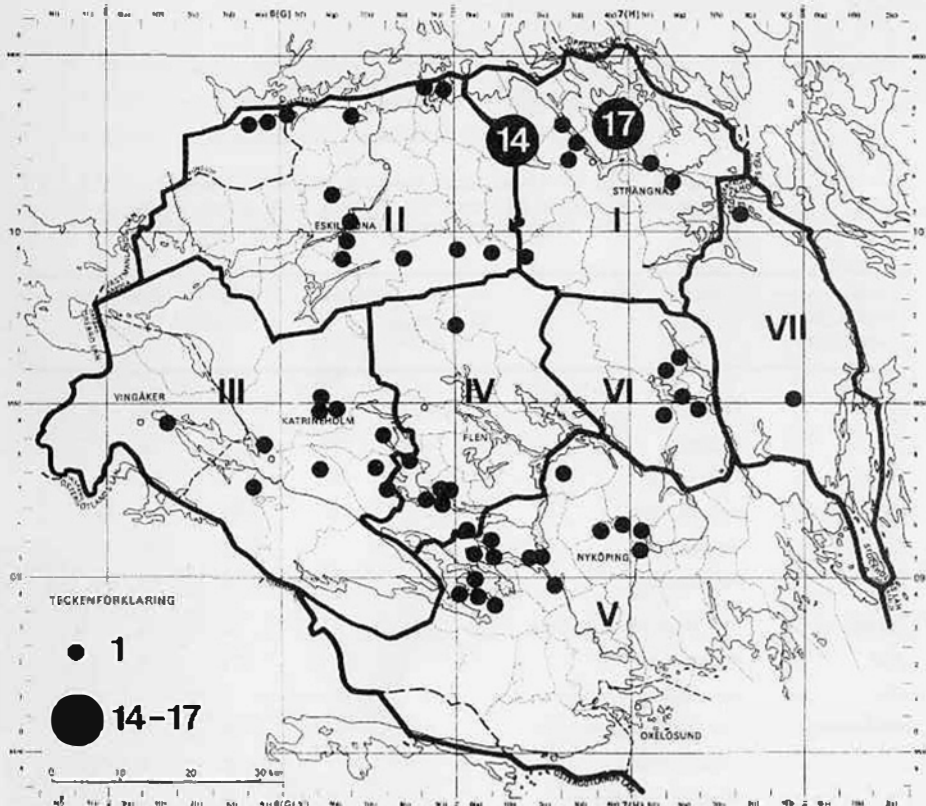
Tabell 1. Antal rapporterade rördromhanar i Sörmlands rapportområde 1969 och 1979 fördelade på delområden enligt figur 1.

(Numbers of booming males in 7 areas in 1969 and 1979. Cf Fig 1.)

Delområde (area)	Antal hanar (males) 1969	1979	Områdesansvarig 1979
I Strängnäs därav Mälaren	11 (11)	28 (26)	LB
II Eskilstuna-Kungeör därav Mälaren och Hjälmaren	12 (11) (1)	22 (15) (2)	MN
III Katrineholm-Vingåker därav Långhalsen	2 (1)	10 (2)	GS
IV Flen därav Långhalsen	5 (4)	7 (4)	AD
V Nyköping-Oxelösund därav Långhalsen	5 (1)	15 (6)	AA
VI Gnesta	3	5	LD
VII Södertälje därav Mälaren	0 (0)	2 (1)	TGP
Summa (total males)	38	89	

Den geografiske spridningen över landskapet framgår av kartan (figur 1) där samtliga fynd från 1979 har markerats. Bilden avviker inte mycket från vad vi känner till från närmast föregående goda år. Den uppvisar koncentrationer främst i Mälardalen, i det inre sjölandskapet runt Långhalsen och i Gnestaområdet, samt helt tomma skärgårdsvikar.

Gentemot 1969 är förekomsten något mera spridd. Andelen enstaka hanar i småsjöar har således ökat från 15% (6 av 39) till 33% (29 av 89) medan det fortfarande endast är i några få stora eller medelstora sjöar, som mer än en hane registrerats (4 sjöar 1979 mot 3 sjöar 1969 ur samma kvartett och i samma rangordning). Bland dessa dominerar Mälaren stort med 42 hanar, därefter Långhalsen (12), Hallbosjön (4) och Hjälmaren (2). Se tabell 2.

Figur 1. Karta över lokaler med tutande rördrommar 1979. Indelning har gjorts i delområden (I-VII).

(Records of *Bataurus stellaris* in Södermanland in 1979. The map also shows the division into regions (I-VII).)

Tabell 2. Sjöar inom Sörmlands rapportområde med mer än 1 hane 1969 och/eller 1979, samt ökning i procent.

(Numbers of males in the four best lakes in 1969 and/or 1979 with increase in %.)

Sjö (lake)	Antal hantar (males) 1969	1979	Ökning i procent (Increase %)
Mälaren	22	42	91
Långhalsen	6	12	100
Hallbosjön	3	4	33
Hjälmaren	1	2	100
Summa (total)	32	60	88

Tabell 3. Förteckning över sjöar/våtmarker i Sörmlands rapportområde varifrån hörda rödrommar rapporterats under riksinventeringsåren 1969 och 1979. Hjälmaren och Mälaren har uppdelats i avsnitt.

(Complete list of lakes with booming males in 1969 and 1979. Lake Hjälmaren and lake Mälaren are divided into three resp. nine smaller areas. Good birdareas are classified I.)

Länstyre- lens sjö- numrering	Sjönamn (lakes)	Antal hanar (males)		Klass (class)	Rapportör 1979
		1969	1979		
099	Eknaren	-	1	I	KK
121	Floden	-	1	I	AD
124	Flöttsjön	-	1	I	NW
165	Gullringen	-	1	II	LK, ÅN
194	Hagbysjön	-	1	II	SB
195	Hellbosjön	3	4	I	AA, EH, FA, HT, LO
Våtmark	f d Harsjön, Bettna	-	1	-	FA
206	Heversjön	-	1	II	HR
210	Hedenlundasjön	1	-	I	
Hjälmaren	Stor-Hjälmaren	1	-	I	
"	Tandlaviken	-	1	I	NW, TH
"	Närsjöfjärden	-	1	I	TH
226	Hollandsjön	1	-	II	
Våtmark	f d Hörningssjön	-	1	III	SB
278	Jägern	-	1	I	FA
288	Kappstasjön	-	1	II	FA
297	Klämningen	1	1	I	EK, BR, LUI, MK, TGP
392	Kolsnaren	-	1	I	JL
338	Kyrksjön, Floda	-	1	I	FA
402	Ludgosjön	1	1	-	KK
407	Långhalsen	6	12	I	AA, AD, DL, FA, HP, LK, TA
Mälaren	Galten	3	3	I	PL
"	Väsbyviken	2	1	I	DL
"	Sundbyholmsark.	-	2	I	LC, MN
"	Söderfjärden	8	14	I	LB
"	Strängnäs-fjärden	1	2	II	LK, ÅN
"	Tynnelsöfjärden	8	17	-	AE, BÜ, LK ÅN
"	Vaxängsfjärden	-	1	-	LK

Mälaren	Flarn	-	1	-	LK
"	Överenhörna	-	1	-	TGP
515	Navestasjön	-	1	I	FA
521	Norrsjön, Ärla	-	1	-	KC, SB
523	Nyckelsjön, Gnesta	1	1	II	FA, RL
532	Näsaren	-	1	I	FA
534	Nässjön, Ö. Vingåker	1	1	I	GS
564	Runnviken	-	1	II	KK
Vättern	f d Simsjön	-	1	-	LKN
621	Stensjön	-	1	I	GS
630	Storsjön, Gnesta	-	1	I	BA, LW
673	Tenären	-	1	II	FA
701	Träskåten	-	1	-	LD, LK
725	Valasjön	-	1	II	BA, LW
729	Veckeln	-	1	I	FA
782	Älvestasjön	-	1	-	AC
794	Ölsjön	-	1	-	HJ

Summa (total males)	38	89
---------------------	----	----

Summa sjöar med rördrom (lakes with Bitterns)	10	33
--	----	----

Samtliga rördromsjöar (för 1969 och 1979) är uppräknade i tabell 3. De är nummerade i bokstavsordning enligt Länsstyrelsens sjöregister (1976) och klassade I-III efter värde som fågellokal enligt Länsstyrelsens utredning (1980). Hjälmarén och Mälaren har därvid uppdelats i avsnitt.

Antalet förtecknade områden uppgår till 45, varav 23 hänförts till klass I, 10 till klass II och 1 till klass III. 11 områden är hittills oklassade. Rördrommarnas speciella dröning till sådana sjöar som här ansetts värdefullast ur ornitologisk synpunkt är uppenbar.

Öland de oklassade områdena bör särskild uppmärksamhet riktas på mälarevsnittet Tynnelsöfjärden, som 1979 blev det rördromrikaste området i Sörmland med 17 hekar, därmed överträffande den mera kända rördromlokalen Süderfjärden (14). Ett stort arbete har nedlagts av BÖ och AE på att kartera detta fina område.

Häckningar

Rördrommen är en fåglarnas doldis och det är inte så vanligt att häckning kan

konstateras. Vid specialbevakning av Söderfjärdens vassar iakttogs provianteringsflygningar, under tiden 2.6-19.7; som markerade häckning eller trolig häckning på 12-15 lokaler. En så livlig trafik har aldrig tidigare observerats något år. Fyra bon kontrollerades (LB).

KOMMENTAR AV INVENTERINGSRESULTATET

Arbetsinsatserna i de olika delområdena har skiftat. Mycket väl inventerade är Eskilstuna, Strängnäs, Södertälje och även Gnesta där inte enbart de traditionella lokalerna kollats upp utan även ett stort antal andrarangelslokaler. Inom Katrineholm/Vingåker, Flen och Nyköping kan finnas brister i täckningsgraden då de områdesansvariga själva har fått utföra det mesta av inventeringsarbetet. Huvudintrycket är dock att inventeringsresultatet ger en rättvisande bild av rördrommens förekomst i Sörmland 1979. Även inventeringen 1969 bedöms ha genomförts ungefär lika ambitiöst varför erhållna data bör kunna direkt jämföras.

Rördrommen är visserligen en lättinventerad art (vittljudande läte, speciella biotopkrav) och flertalet av de tutande hanarna bör ha rapporterats. Men det föreliggande materialet är heterogent och kan vara svårt att utvärdera. I Söderfjärden, som följts upp hela säsongen, betyder t ex årets 14 hanar (=karterade revir) att det är det högsta antal som registrerats samtidigt under ca en veckas tid (mitten maj). På sju andra lokaler uppges att hanarna skulle ha uppträtt tillfälligt och alltså endast hörts vid ett eller några få av många besök. I andra fall har observatören konstaterat rördrom men endast kunnat göra ett enda besök på lokalen. En uppdelning i stationära och tillfälliga individer är alltså inte möjlig att göra för hela rapportområdet.

Oppenbarligen vimsar en del ensamma hanar omkring särskilt i småsjöarna och har säkerligen dubbelregistrerats på flera håll. På de etablerade lokalerna är emellertid inte omsättningen särskilt stor under säsongen. Min bedömning är därför att ett mindre antal helt missade hanar kan kvittas mot de dubbelregistrerade och att således summan 89 rapporterade tutande rördrommar kan gälla som ett rimlig mått på antalet besatta revir i Sörmland 1979.

KORT SAMMANDRAG

Vid 1979 års rördrominventering i Sm, organiserad av FSD i samband med en av SDF utlyst riksinventering, inkom positiva rapporter från 35 personer om totalt 89 tutande rördromhanar i 33 sjöar (tabell 3). Täckningen förefaller ha varit god. Bästa sjöar var Mälaren (42) och Långhalsen (12), vilka jämte Hallbosjön

(4) och Hjälmaren (2) var de enda med mer än 1 hane. Jämfört med föregående inventering (Broberg 1971) har en ökning skett med 134%, mest i småsjöarna. Trots detta var 1979 ett förlustår. Från toppåret 1978 minskade bl a antalet hanar i Söderfjärden med 50% från 28 till 14.

Vintern 1978/79 var mycket kall och inga fynd gjordes under vintermånaderna i Sm. Första fågel noterades i Söderfjärden 21.3 och revirlåten följde från 6.4. Senare påträffades 4 bon i Söderfjärden efter att 12-15 honor setts provianteringsflyga.

RAPPORTÖRER OCH OBSERVATÖRER

Utöver nedan namngivna personer, som direkt eller via områdesansvariga lämnat positiva rapporter om rördrom under 1979, har ytterligare ett antal personer kollat minst ett 70-tal lokaler, som visat sig stå tomma. Samtliga tackas för sin medverkan.

AA=Arne Andersson, AE=Alf Eriksson, AD=Anders Olausson, BA=Birgitta Andersson, BK=Bertil Karlsson, BR=Bo Runesson, BÜ=Bert Östholm, CL=Carl Lewenhaupt, EH=Erik Hansson, FA=Folke Andersson, GS=Gunnar Sjöö, HP=Hans Pettersson, HR=Hans Rydberg, HT=Håkan Tunon, HW=Hans Wahlqvist, JL=Jan Lindell, KC=Kent Carlsson, KK=Kjell Karlsson, LB=Lars Broberg, LC=Leif Carlsson, LK=Leif Karlsson, LKN=Lennart Karlén, LO=Lars Olausson, LW=Lennart Wahlén, MK=Mats Karström, MN=Mikael Norén, NW=Nils Wallin, OL=Olav Lundholm, PL=Pantus Lindberg, RL=Rolf Larsson, SB=Stefan Bleckert, TA=Torsten Andersson, TGP=Torsten Green-Petersen, TH=Tony Haglund och AN=Åke Norman.

SUMMARY

Booming Bitterns, *Botaurus stellaris*, have been counted in Södermanland, east central Sweden, in 1969 and 1979. There has been an increase with 134% from 38 males in 10 lakes to 89 males in 33 lakes. In four lakes two or more males were heard in 1979: Mälaren (42), Långhalsen (12), Hallbosjön (4) and Hjälmaren (2). Further more Bitterns were resident in the province in 1977 and 1978 but after the hard winter 1978/79 the population decreased rapidly, in one studied part of lake Mälaren (Söderfjärden) with 50%.

In the spring 1979 the first Bittern was observed 21.3 and booming started 6.4.

REFERENSER

- Broberg, L. 1971. Rördrommen Bataurus stellaris i Sverige 1969. - Vår Fågelvärld 30:91-98.
- Länstyrelsen i Södermanlands län, 1976. Från Abborrgölen till Översjön. Ett register över sjöar i Södermanlands län. Stencil.
- Länstyrelsen i Södermanlands län, 1980. Södermanlands sjöar ur ornitologisk synpunkt. Stencil.
- Pettersson, H., Broberg, L., Haglund, T. och Wahlén, L. 1980. Fågelrapport Sörmland 1979. - Fåglar i Sörmland 13:1-18.
- Upprop.
- LÅ och LÅ (Broberg, L. och Wahlén, L.). Inventering av rördrom och brun kärrhök i Sörmland. - INFO nr 43, maj 1979:2-3.
- SOF:s forskningskommitté. 1979. Riksinventering 1979: brun kärrhök, rördrom och sångsvan. - Vår Fågelvärld 38:57-59.

Manus inkommet januari 1981.

Lars Broberg, Domprostgränd 10, S-152 00 Strängnäs

Bruna kärrhöken i Sörmland 1979

Marsh Harrier *Circus aeruginosus* in Södermanland 1979

Lennart Wahlén

Den bruna kärrhöken har inventerats i hela Sverige vid två tillfällen tidigare, 1958 och 1969. Resultaten har publicerats i *Vår Fågelvärld* (Enemar 1959, Andersson och Larsson 1971) och visar att antalet rapporterade par ökade med ca 50 % mellan inventeringsåren. 1958 noterades 120 - 141 par under häcknings-tid och 1969 rapporterades 177 - 219 häckande par. Trots detta bedömde man dock att bruna kärrhök-beståndet var relativt konstant under perioden 1958-69 och att närmare 200 par häckade i Sverige under denna tid (Andersson och Larsson 1971). En bedömning som grundades på bristfällig rapportering 1958 från främst Sörmland och ett par andra områden.

Summerna för Sörmland var 13-15 par 1958 och 47-54 par 1969 (se Figur 1 och 2). Trots att inventeringsinsatsen var större 1969, så finns det anledning att misstänka en reell ökning i Sörmland under den angivna tidsperioden. Under 1970-talet har denna ökning varit än mer påtaglig, och populationen uppskattades 1977 till 75-100 par (Pettersson m fl 1978).

INVENTERINGEN 1979

Den bruna kärrhöken riksinventerades 1979. I Sörmland delades rapportområdet in i sex delområden med var sin delområdesansvarig enligt följande: Stefan Bleckert (Eskilstuna), Lars Broberg (Strängnäs), Torsten Green-Petersen (Södertälje och Gnesta), Gunnar Sjö (Ketrineholm och Vingåker), Anders Olsson (Flen) och Arne Andersson (Nyköping). Till totalansvarig utsågs författaren.

Upprop gick ut i, förutom *Vår Fågelvärld*, även FSO:s medlemsblad INFO nr 43 (maj 1979) och inrapporteringen skedde under hösten på speciella formulär, där en uppdelning gjorts enligt de indicier som Svensk Fågelatlas använder. Närmare 50 personer har deltagit i inventeringen, se Appendix 1. Tack vara de delområdesansvarigas lokalkännedom, planering och sammanställningar, har inventeringsarbetet och utvärderingen väsentligt underlättats.

RESULTAT

Inkomna rapporter visar att 94-106 par brun kärrhök har observerats häckande,

troligen häckande eller möjligen häckande inom Sörmlands rapportområde 1979. Observationer med minst häckningsindiciet 4 (=par i lämplig häckbiotop) enligt Svensk Fågelatlas, har utgjort underlag för minimisiffran 94 par. Befynd, matning eller flygga ungar har rapporterats för 54 par av dessa. För övriga par har således häckning ej fastställts, varför det är mer korrekt att använda beteckningen revir när en högre summa anges.

På ytterligare 7 lokaler (häckningsindiciet 1-3) har fåglarna bedömts som troliga häckfåglar, varför inventeringen ger 101 revir 1979, se tabell 1 och figur 3. Lokalerna finns förtecknade i Appendix 2.

Av inrapporterade data framgår också för de flesta lokalerna antal besök samt datum för besöken. Ett stort antal tänkbara häckningslokaler har besökts med negativt resultat. Detta material redovisas inte här.

Som framgår av figur 3, så finns det tre koncentrationsområden för brun kärnhök inom vårt rapportområde. Först och främst Mälaren med 35 revir, varav Söderfjärden hade 15 par och Tynnelsöområdet 12 revir, och vidare Långhalsen respektive sjöområdet nordväst Gnesta, båda med 14 revir.

Inom dessa avsnitt har det skett en fördubbling av antalet revir, jämfört med 1969 års resultat. Detta gäller för övrigt även totalresultatet i Sörmland. Särskilt intressant är utvecklingen i Söderfjärden, som inventerats mycket noggrant av Lars Broberg under de senaste 40 åren. Under 50- och 60-talen fanns omkring 7-8 par, t ex 7 par 1969. Men sedan har en ökning skett under 70-talet med t ex 10 par 1972, 12 par 1977 och 15 par 1979. Av de 15 paren 1979 misslyckades 4 par med häckningen. De övriga 11 paren hade 42 ungar, varav minst 37 blev flygga (2,5 ungar per påbörjad häckning).

Långhalsen inventerades noggrant 1977, med 16-17 revir som resultat. Inventeringsinsatsen var mindre 1979, vilket kan förklara det något lägre antalet noterade revir (14). Av övriga sjöer fanns endast två som hade minst tre revir 1979, nämligen Storsjön nordväst Gnesta (5) och Hallbosjön (3).

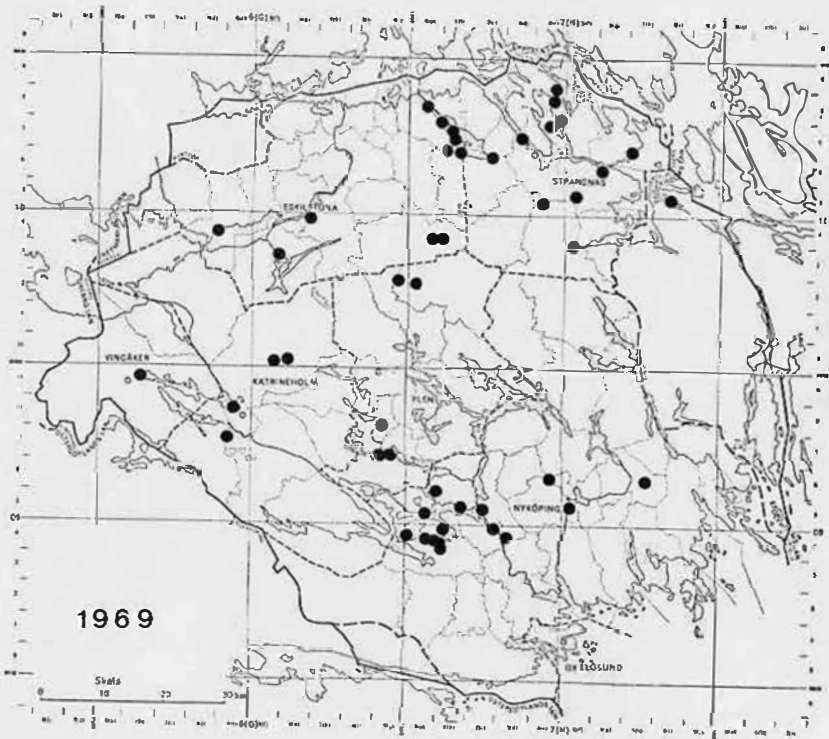
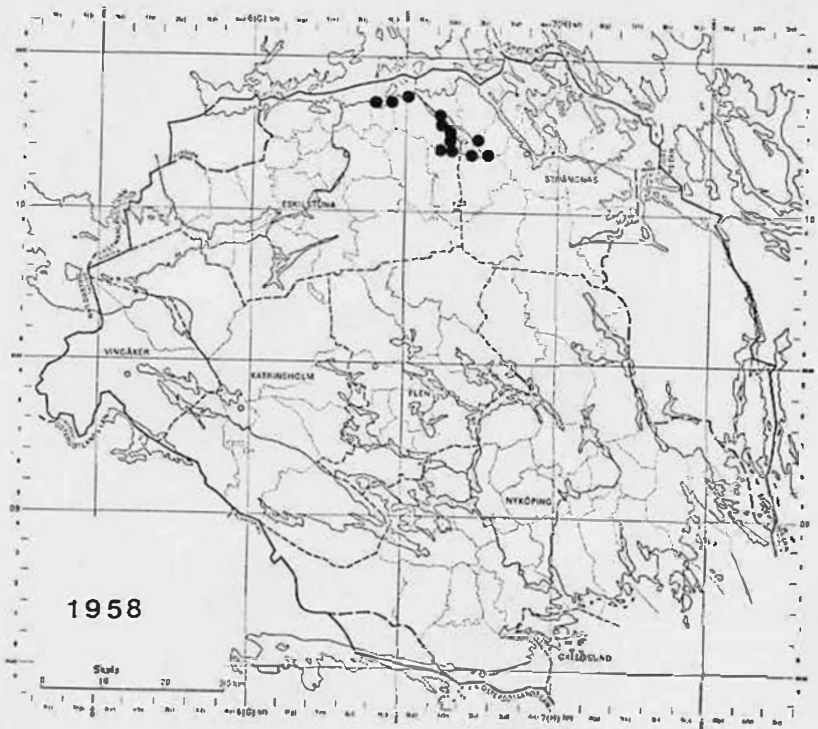
Om man jämför resultatet lokal för lokal från samtliga lokaler som inventerades 1969 och/eller 1979 (undantaget Söderfjärden, Tynnelsöområdet och Långhalsen, se ovan), så finner man att på 21 lokaler har ingen förändring registrerats. Minskning (eller ev. inget besök 1979) har noterats för 14 lokaler, medan ökning (eller ev. inget besök 1969) gäller för 26 lokaler.

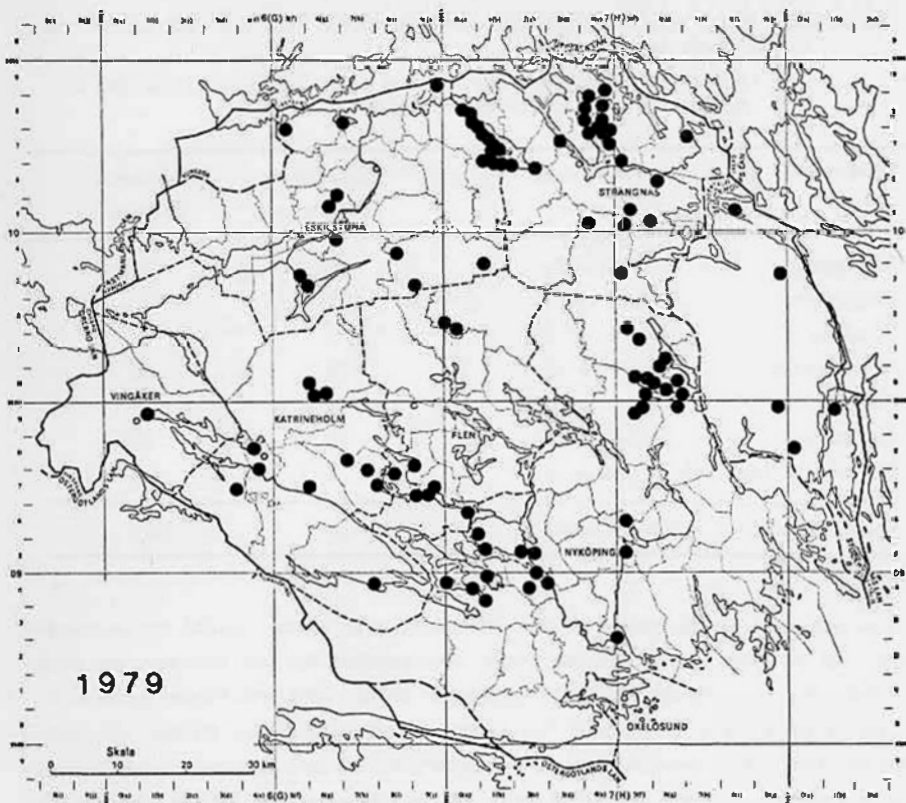
DISKUSSION

Den bruna kärnhöken är ingalunda så lättinventerad som man i förstone kan tro. Trots den stora inventeringsinsatsen 1979, så tarde ändå åtskilliga par av brun kärnhök ha undgått upptäckt. Enstaka eller få besök under för kort tid,

Bruna kärnhöksungar i den specialstuderade Söderfjärden. Foto:Lars Broberg.

Figur 1. Karta över rapporterade brun kärrhökspar i Sörmland vid riks-
(ovan t v) inventeringen 1958.

(Distribution of reported pairs of Marsh Harrier in Södermanland at the national census in 1958.)

Figur 2. Karta över rapporterade brun kärrhökspar i Sörmland vid riks-
(ned. t v) inventeringen 1969.

(Distribution of reported pairs of Marsh Harrier in Södermanland at the national census in 1969.)

Figur 3. Karta över rapporterade brun kärrhökspar i Sörmland vid riks-
(ovan) inventeringen 1979.

(Distribution of reported pairs of Marsh Harrier in Södermanland at the national census in 1979.)

Tabell 1. Antal revir av brun kärrhöök i Sörmland 1979 uppdelat på de olika kommunerna.

(Numbers of Marsh Harrier, *Circus aeruginosus*, territories in different areas of Södermanland in 1979.)

Kommun (Area)	Inventerat (Counted)	Uppskattat (Estimated)	Maximalt (Maximal)
Strängnäs	20-25= 24	26	28
Eskilstuna	22-24= 22	29	30
Vingåker	1 = 1	3	5
Katrineholm	13 = 13	16	18
Flen	8 = 8	10	12
Nyköping	25-29= 28	36	40
Södertälje (del av)	5-6 = 5	8	8
Totalt (Total)	94-106=101	128	141

tex under ruvningsperioden, kan ha bidragit till detta. Likaså ett sent besök vid en lokal där häckningen redan misslyckats. Men den största, och mest svårbedömda, felkällan är naturligtvis att en del tänkbara häckningslokaler inte besökts alls. I Sörmland finns, förutom stora delar av Mälaren och Hjälmaren, 802 sjöar namngivna på den topografiska kartan. Och det finns faktiskt sjöar/våtmarksområden som är så bristfälligt kända av den lokala rapportkommittén, att det är okänt huruvida lämpliga kärrhööksbiotoper finns.

Vissa delar av rapportområdet är dock mycket väl inventerade, och detta gäller bl a de kärrhöökstättaste områdena. Främst inom Strängnäs och Eskilstuna kommuner, men även Långhalsen, Flen och Gnestatrakterna. Största bristerna finns i Vingåkers kommun, samt delar av Katrineholms och Nyköpings kommuner.

Utifrån de uppgifter och i vissa fall uppskattningar av maximalantal som de lokalområdesansvariga gjort, har jag försökt göra en bedömning av det verkliga antalet par bruna kärrhökar i Sörmland 1979, se tabell 1. Summan blir då 128 par, eller kanske bättre: 128 revir.

För framtida undersökningar kan det kanske vara av intresse hur de 27 "okända" paren fördelar sig geografiskt. Strängnäs (2): Mälervikarna i östra kommun-delen; Eskilstuna (7): Mälaren 2, Hjälmaren 2, Nasen/Flättsjön/Träskaten/övriga småsjöar 3; Vingåker (2); Katrineholm (3): Hjälmaren/Öljaren/västra Yngaren/sjöar i nv och s delen; Flen (2); Nyköping (8): Långhalsen 1, sjöar i s och v delen 2, sjöar i östra delen 3, nv Gnesta 2; Oxelösund (0); Södertälje (3): Mälaren vid Horn/Ridd 2, Märkö/insjöar 1.

Störst osäkerhet är det för antalet par i Vingåkers, Katrineholms och Flens kommuner, samt östra delen av Nyköpings kommun (Tystberga-Vagnhärad-Trosa). Inom dessa delar har totalt 10 par lagts till, vilket kan synas mycket med hänsyn till att områdena inte besökts 1979 eller är kända tidigare som häckningslokaler för brun kärrhök. Men bedömningen är gjord utifrån den täthet som finns i angränsande områden, och utan kompletterande undersökningar lär vi inte få någon bättre skattning.

Med denna nya totalsumma, 128 revir, följer att Mälaren inom vårt rapportområde skulle haft 41 revir och Långhalsen 15 revir 1979.

Den enda kustlokal, där brun kärrhök observerats under omständigheter som kan ha betytt häckning, är Sjösaviken utanför Nyköping. Arten är stark bunden till vassjöar i slättbygd, en biotop som är relativt vanlig i Sörmland. En fortsatt svag eller måttlig expansion kan därför anses trolig, om inga andra faktorer håller stammen nere.

SAMMANFATTNING

1979 inventerade ett 50-tal personer den bruna kärrhöken i Sörmland. Resultatet blev att 94 - 106 par rapporterades, och därav har 101 par bedömts häcka. Det verkliga beståndet i Sörmland 1979 uppskattas till ca 130 par. Eftersom populationen i Sverige, enligt preliminära resultat från riksinventeringen 1979, består av ca 500 par, så har vi således 20 - 25 % av stammen inom vårt rapportområde.

SUMMARY

In 1979 the ornithologists in Sweden tried to find out the numbers of breeding Marsh Harriers, *Circus aeruginosus*, this year. In the province of Södermanland, east central Sweden, there are many suitable areas for this species, and it has also increased during the last 10-20 years. In census work 13-15 pairs were found in 1958, 47-64 pairs in 1969 and in 1979 we counted 96-104 pairs. The real sum of breeding pairs in 1979 has been estimated to about 130 pairs, which should be compared with about 370 pairs in the rest of the country. The increase is probably partly caused by a raising number of active ornithologists, but there is no doubt: We have got more Marsh Harriers, in this part of the country, than ever before.

REFERENCER

- Andersson, G.K.A. och Larsson, A. 1971. Bruna kärrhöken *Circus aeruginosus* i Sverige år 1969. - Vår fågelvärld 30:99-105.
- Enemar, A. 1959. Bruna kärrhöken (*Circus aeruginosus*) i Sverige år 1958. - Vår fågelvärld 18:42-49.
- Pettersson, H., Broberg, L., Haglund, T. och Wahlén, L. 1978. Fågelrapport Sörmland 1977. Brun kärrhök. - Fåglar i Sörmland 11:7-8.

APPENDIX 1

Rapportörer 1979

Arne Andersson, Birgitta Andersson, Torsten Andersson, Stefan Bengtsson, Paul Berggren, Stefan Bleckert, Lars Broberg, Kent Carlsson, Stefan Clason, Johan Ehrlén, Hans Eliasson, Alf Eriksson, Tage Eriksson, Torsten Green-Petersen, Bengt Holm, Per Höglund, Gunnar Johansson, Mårten Johansson, Thomas Johansson, Lennart Karlén, Kjell Karlsson, Leif Karlsson, Mats Karström, Göte Larsson, Kjell Arne Larsson, Rolf Larsson, Carl Lewenhaupt, Pontus Lindberg, Mikael Norén, Åke Norman, Anders Olausson, Hans Pettersson, Jan Pettersson, Joakim Pierre, Gunnar Rosqvist, Urban Rundström, Hans Rydberg, Gunnar Sjö, Erik von Stockenström, Claes Svedlinh, Lennart Wahlén, Hans Wahlqvist, Ulf Widemo och Bert Östholm. Samtliga tackas för sin insats.

APPENDIX 2

Lokaler med revir av brun kärrhök 1979.

o STRÄNGNÄS 24 revir

Mälaren (20); Söderfjärden 4, Tynnelsöområdet 12, Bondkroken 1, Husholmen 1, Näsbyvik 1, Kyrkviken 1.
Bråtorpsjön 1, Kvarnsjön 1, Södra Kärrlångan 1, Norra Kärrlångan 1.

o ESKILSTUNA 22 revir

Mälaren (14): Söderfjärden 11, Brobyviken 1, Väsbyviken 1, Bjurholmen 1, Tandlaviken 1, Hagbysjön 1, Bjälken 1, Flättsjön 1, Hörningssjön/Stormossen 2, Kalvsjön 2.

o VINGÅKER 1 revir

Kolsnaren 1.

o KATRINEHOLM 13 revir

Långhalsen (2): Dagöholm 1, Lögmansö 1.
Jägern 1, Kyrksjön 1, Flodern 1, Älvestasjön 1, Lillsjön 1, Näsaren 1, Duveholmssjön 1, Spetebysjön 1, f.d. Sättrasjön 1, Stensjön 1, Bjärken 1.

o FLEN 9 revir

Långhalsen (5): Bergsjön 1, Gripensnäs 1, Ålspånge 1, Bläcksta 1, västra Torpfjärden 1.

Skudern 1, Navestaajön 1, Hedenlundasjön 1.

o NYKÖPING 28 revir

Långhalsen (7): Örsta 1, Tärnö 1, Hormesta 1, Östtorp 1, Strand 1, Tista 1, Täckhammer 1.

Heilbosjön 3, Eglasjön 1, Sjösaviken 1, Runnviken 1, Ludgosjön 1, Norrtuna-sjön 1, Hollandsjön 1, Klemmingen 1, Storsjön 5, Barrsättern 1, Nyckel-sjön 2, f.d. Askvik 1, Haversjön 1, Valasjön 1.

o SÖDERTÄLJE 5 revir

Mälaren (1): Hamnskär 1.

Ånstaajön/Kämstaajön 1, Sandasjön 1, f.d. Simsjön 1, Lillsjön 1.

Manus inkommet januari 1981

Lennart Wahlén, Nygatan 17 A, S-154 00 Gnesta

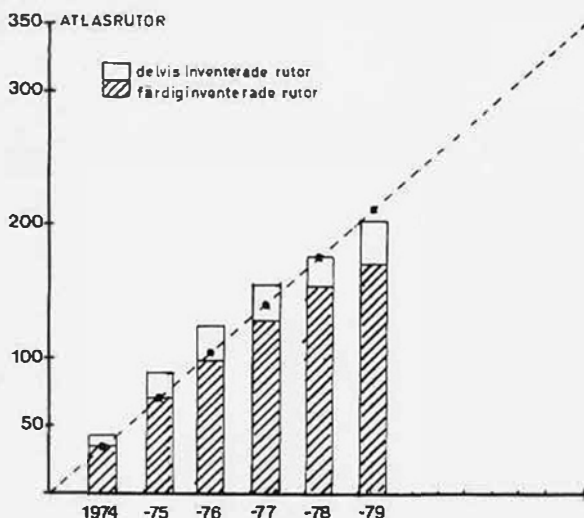
Svensk fågelatlas i Sörmland 1979

Swedish Bird Atlas in Södermanland, results up to 1979

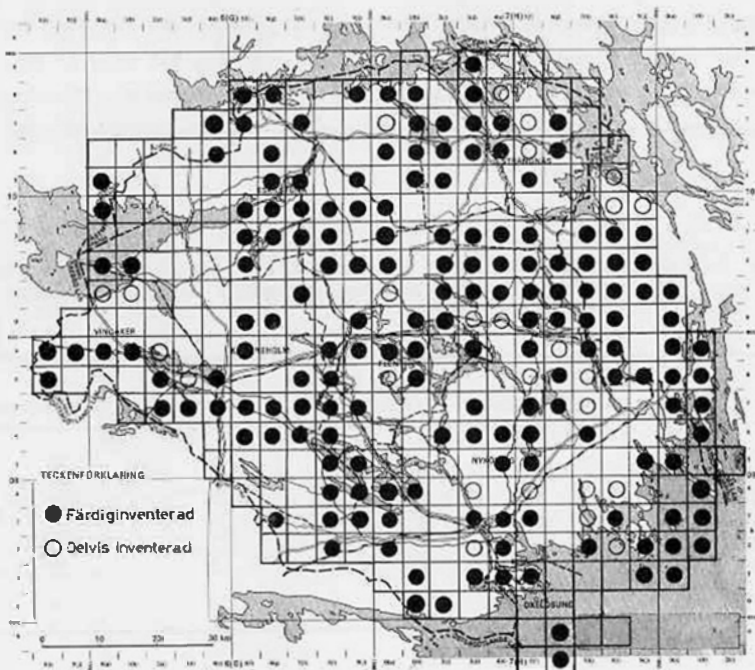
Bo Ljungberg

Projektet "Svensk fågelatlas" kan i korthet beskrivas som en noggrann kartläggning av de olika fågelarternas utbredning i Sverige under häckningstid. Inventeringsarbetet är helt beroende av den stora skara fältornitologer runt om i Sverige, som deltar genom att förlägga sina exkursioner under fåglarnas häckningstid till bestämda 5 x 5 km rutor. Rutorna motsvarar den ekonomiska kartans bladindelning. På särskilda protokoll antecknar inventeraren observationer av mer eller mindre säkra häckningsindicier, enligt en bestämd siffer-skala, för de fågelarter som förekommer inom inventeringsrutan. Antalet fåglar räknas inte utan endast de högsta häckningsindicierna för varje art rapporteras in till den regionala atlasorganisationen. Det svenska fågelatlasprojektet startade i full skala 1974 och kommer att fortgå t o m 1983. Därefter avser man att redovisa resultaten i en bok med artvisa utbredningskartor och kommenterande text.

Följande redogörelse utgör en fortsättning av den årliga rapporteringen från fågelatlasarbetet i Sörmland. Föregående rapport var införd i "Fåglar i

Figur 1. Inventeringsläget i Sörmland efter sex säsongers fågelatlasarbete.

Figur 1. Karta utvisande inventeringsläget i Sörmland efter sex säsonger.

Sörmland" 1979 nr 2.

INVENTERINGSMATERIAL

Inför 1979 års fältsäsong hade 36 personer tecknat sig för 55 fågelatlesrutor. Under året blev 17 färdiginventerade medan 26 rutor kunde betraktas som delvis inventerade vid årets slutsummering (se fig. 1). Dessutom har enstaka observationer från såväl inventerade som oinventerade rutor inrapporterats. Dessa mer tillfälliga observationer har ännu inte inarbetats i följande redovisning.

RESULTAT

När nu mer än hälften, närmare bestämt 170 av de 350 rutorna har färdiginventerats blir bilden av arternas förekomst i Sörmland alltmer intressant (se fig. 2). Denna gång har ugglorna blivit föremål för analys. Förekomsten av de olika

ugglearterna i de färdiginventerade rutorna framgår av tabell 1 och för de understrukna arterna även av efterföljande kartor. Liksom vid tidigare redovisningar av resultat från atlasinventeringen har jag valt att dela in häckningskriterierna i tre grupper. Häckningsindicie 1 - 4 anser jag som tecken på möjlig häckning, 5 - 10 som trolig häckning och 11 - 20 som säker häckning.

Tabell 1. Antal rutor där ugglor påträffats, baserat på 170 inventerade rutor 1974 - 79. Se även redovisning för understrukna arter på efter följande kartor.

Art	Möjlig häckning	Trolig häckning	Säker häckning	Total förekomst
<u>Sparvuggla</u>	27	20	5	52
<u>Kattuggla</u>	31	30	75	136
<u>Hornuggla</u>	14	5	45	64
<u>Päruggla</u>	19	12	5	36
Jorduggla	7	1	-	8

Hans Pettersson har pluckat fram ugglereporter från perioden 1974 - 1979 ur den lokala rapportkommitténs arkiv. Dessa har klassificerats enligt ovanstående häckningsindicie gruppering och införts för den ruta, där de förmodats ha påträffats.

I den slutgiltiga fågelatlasen kommer uppgifter från den lokala rapportkommitténs arkiv att bakas in, men har i detta fall endast tagits fram för jämförelse.

I tabell 2 görs en jämförelse mellan atlasresultatet och rapportkommittématerialet. Antalet rutor med ugglefynd är ungefär lika enligt atlas- och rapportkommittématerialet. Man borde dock ha väntat sig att rapportkommitténs material skulle omfatta väsentligt fler rutor än atlasmaterial, då många rutor ännu inte inventerats och då förekomsten av ugglorna fluktuerar kraftigt mellan olika år. En jämförelse mellan rutorna med förekomst visar på en förvånansvärt liten överensstämmelse. En summering av antalet rutor med förekomst ger i det närmaste en fördubbling av antalet gentemot endert atlas- eller rapportkommittématerialet. Detta visar på en mycket dålig rapportering till rapportkommittén från atlasinventeringarna när det gäller uggleobservationer.

Sörmländsk pärluggleunge.

Foto: Anders Bylin

Tabell 2. Jämförelse mellan atlas inventeringsresultat och rapporteringen till lokala rapportkommitten för ugglor 1974 - 79.

Art		Möjlig häckning	Trolig häckning	Säker häckning	Total förekomst
Sparvuggla	Atlas	27	20	5	52
	Lrk	28	13	7	48
	Båda	45	26	9	80
Hornuggla	Atlas	14	5	45	64
	Lrk				71
	Båda	11	5	96	112
Päruggla	Atlas	19	12	5	36
	Lrk	23	10	5	38
	Båda	38	19	7	64
Jorduggla	Atlas	7	1	-	8
	Lrk	6	1	-	7
	Båda	11	1	-	12

Den summerade förekomsten av sparvuggla respektive hornuggla har lagts in på kartor. Dessa kartor, som redovisas sist, bör ge en tämligen bra bild av arternas utbredning i Sörmland. När det gäller hornuggla kan nog inte många nya rutor tillkomma, då arten är lättinventerad och ger höga kriterier genom registrering av pipande ungar. Arten är knuten till blandad skogs- och jordbruksbygd. Sparvugglan är däremot mer svårinventerad, varför fler rutor och högre kriterier säkert kommer att erhållas. Arten synes vara spridd i skogsområden över hela landskapet.

AVSLUTNING

Till sist vill jag passa på och tacka alla som hjälpt till i atlasarbetet. Målsättningen att få en hundra procentig täckning av inventerade rutor i Sörmland kvarstår. Alla ni andra är därför hjärtligt välkomna att delta i projektet under slutspurten fram till sommaren 1983.

Intresserade kan kontakta författaren för vidare information samt för bokning av atlasrutor (adress, Ö. Bergsgatan 13, S-611 34 Nyköping, telefon 0155/875 44).

SUMMARY

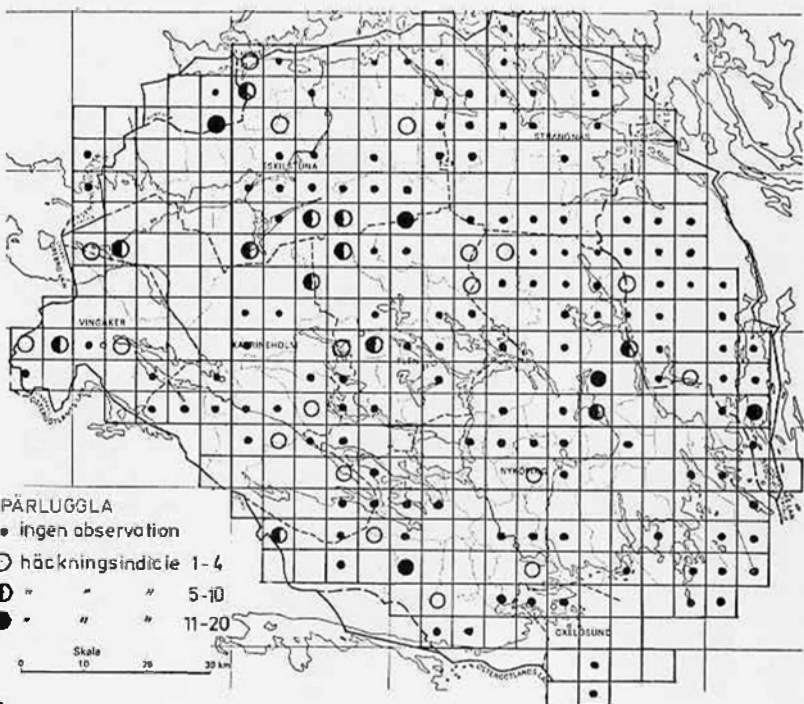
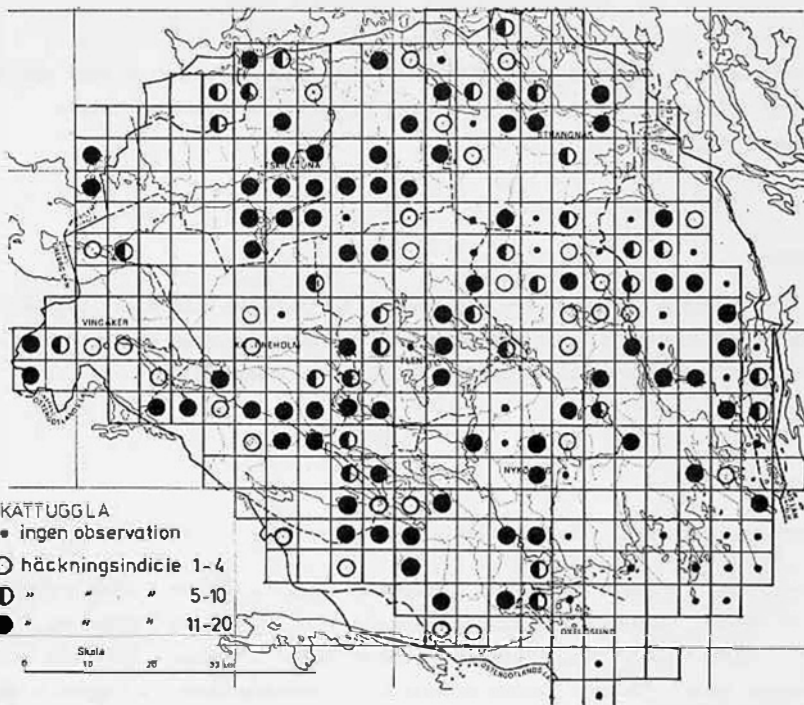
The article is a report on the progress of the Swedish Bird Atlas in the province of Södermanland, east central Sweden. After six years 49 percent of the total area have been investigated. The owls are presented.

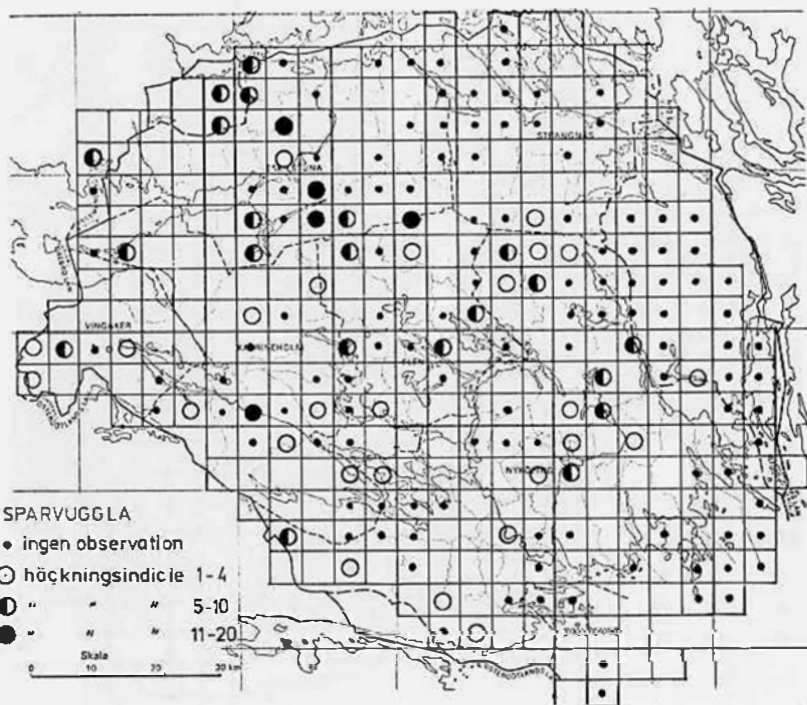
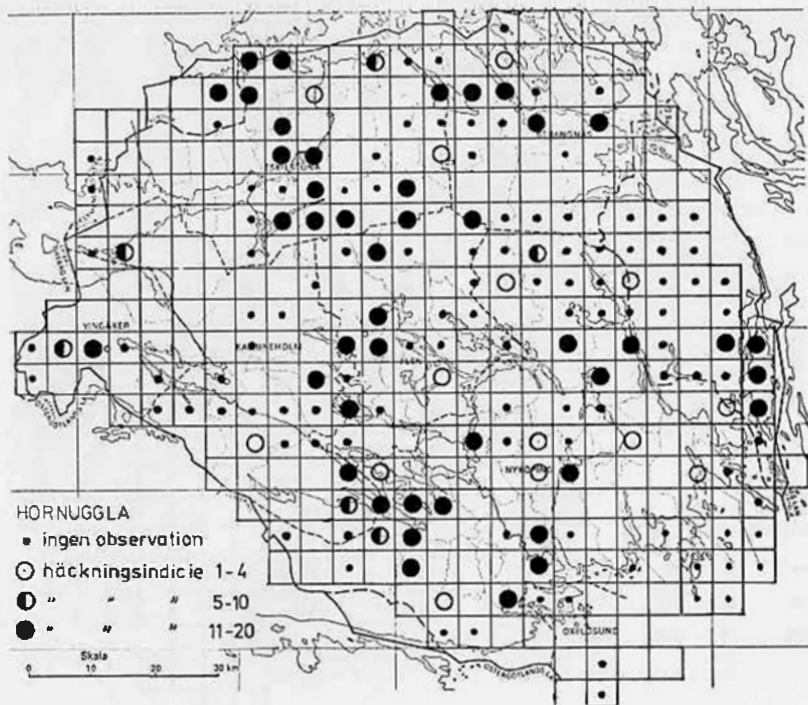
REFERENSER

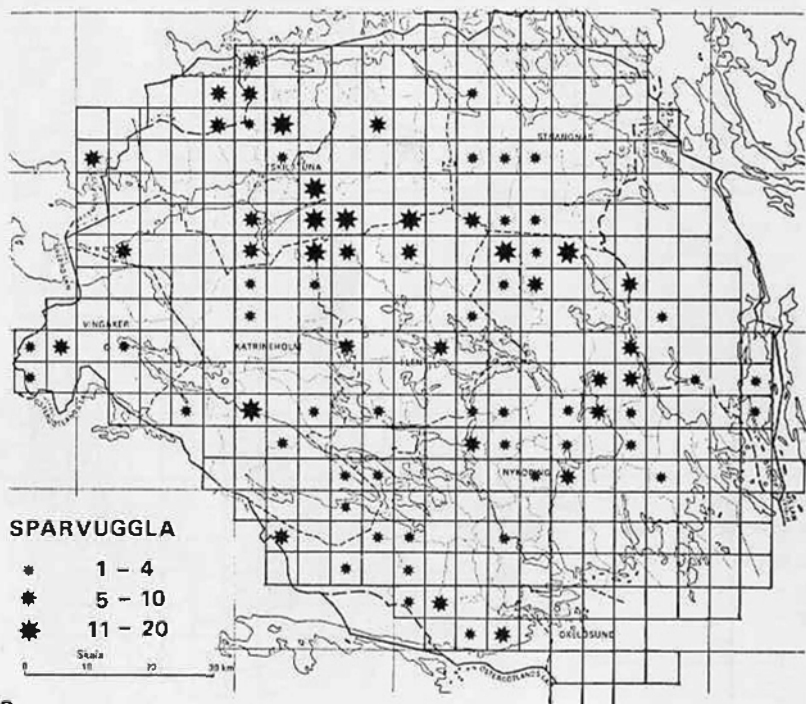
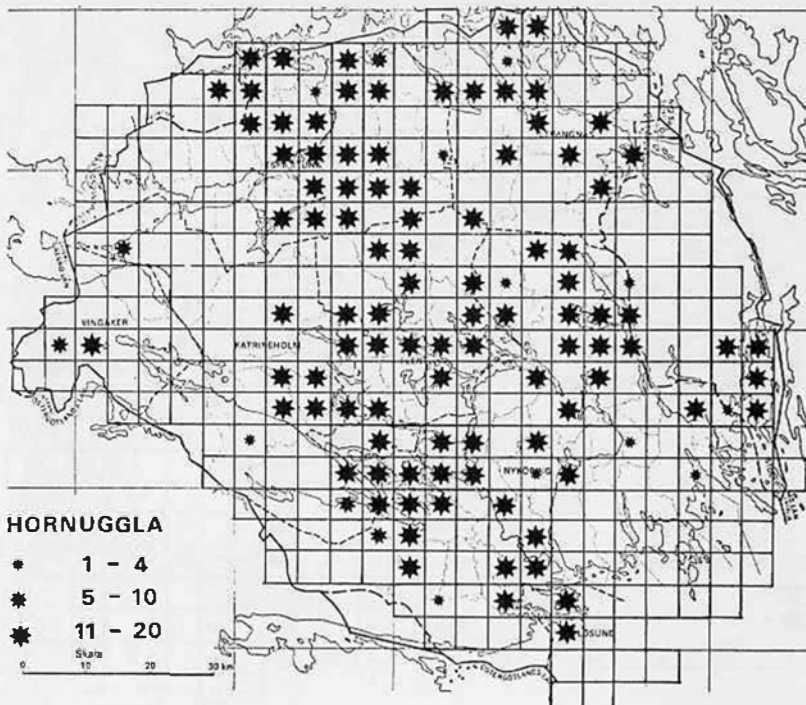
- Ljungberg, Bo 1975. Svensk fågelatlas i Sörmland. - Fåglar i Sörmland 8:70-72.
- "- 1976. Svensk fågelatlas i Sörmland 1976. - Fåglar i Sörmland 9:57-61.
- "- 1978. Svensk fågelatlas i Sörmland 1977. - Fåglar i Sörmland 11:35-40.
- "- 1979. Svensk fågelatlas i Sörmland 1978. - Fåglar i Sörmland 12:52-56.
- Sandgren, Leif 1974. Svensk fågelatlas i Sörmland 1974. - Fåglar i Sörmland 7:89-92.

Manus inkommet december 1980.

Bo Ljungberg, Ö. Bergsgatan 13, S-611 34 Nyköping.

Flyttande törnskator vid Enskär och något om deras flyttning från Sverige[☆]

Migrating Red-backed Shrikes *Lanius collurio* at Enskär, east central Sweden, with remarks on their migration from Sweden

Ingemar Nord

Törnskatan hör till de första bortflyttarna på hösten. Redan i pentad (5-dagaperiod) 47, d v s 19-23 augusti, har hälften fångats på Enskär (fig. 1). Sträcket är över i mitten av september (Nord 1971).

Av det häckande beståndet på Enskär, som växlar mellan 5 och 15 par (Pattersson 1975) har fram till 29 juli märkts 6 ad. ♂, 4 ad. ♀ och 35 pulli under åren 1965-1972. Ytterligare pulli har ringmärkts 1.8.67 (3 ex.) och 3.8.66 (1). En del av fångsten under resten av säsongen gäller säkert också Enskärsfåglar, speciellt i pentad 43, då andelen ad. törnskator utgör 58 %. Andelen gamla fåglar sjunker sedan snabbt och är mindre än 10 % i pentad 47; se regressionslinje i fig. 1 ($\%ad. = -9.144 Pentad + 443.9129, r=0.9220, P<0.01$). Hane och hona minskar parallellt ($r=0.8382, P<0.05$). Mellan 30 juli och 27 september utgör de gamla fåglarna 9.7 % (36 av 373).

VINGE

Så långt ser det ut som om de gamla flyttar bort före årsungarna, men att ♂ och ♀ flyttar samtidigt. Gäller det senare även ungfåglarna, som inte kan könsbestämmas under hösten? Här skulle vinglängden kunna hjälpa oss.

De få vingmätten på ad. ♂ skiljer sig signifikant både från ad. ♀, juv. och obestämda fåglar (tab. 1 & 3, fig. 2). Om vi således utgår från att ♂ har längre vinge än ♀ och att de flyttar bort parallellt, så borde medelvinglängden hos ungfåglarna vara i stort sett konstant under hästens gång. Det är den ($P>0.05$ för ökning).

Liksom för stenskvätten (Nord i tryck) skiljer sig de gamla ♂ men inte ♀ från ungfåglarna. Det kan tolkas som att mest ♀ ingår bland ungfåglarna, vilket låter orimligt, eller också som att handpennorna ännu inte är helt utvuxna hos ungfåglarna vid denna tid och att de inte heller hinner växa ut under de veckor sträcket pågår vid Enskär. Ännars skulle vi få den ökning av vinglängden under hösten som inte

[☆] Meddelande nr 37 från Hartsö-Enskär fågelstation

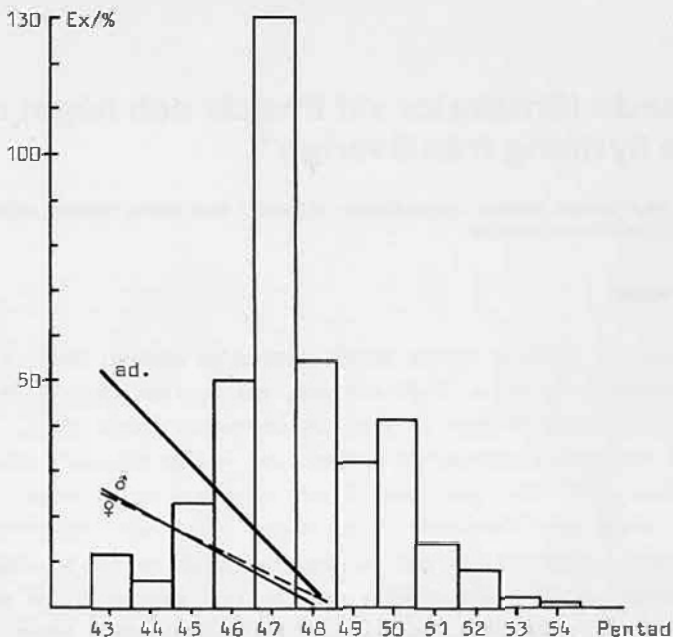

Fig. 1. Totala fångsten av törnskata på Enskär 30 juli - 27 sept. 1965-1972, n = 373 (inkl. Askö och Hävringe 1970). Regressionslinjerna för andelen ad. —, andelen ad. ♂ - - - och andelen ad. ♀ - · - visas. Pentad 43 = 30.7-3.8 etc.

Number of ringed Red-backed Shrikes at Enskär as from 30 July 1965-1972, n = 373. Regression lines are displayed for ad. ♂+♀ —, ad. ♂ - - - and ad. ♀ - · - (part of total number). Pentad 43 = 30 July - 3 August etc.

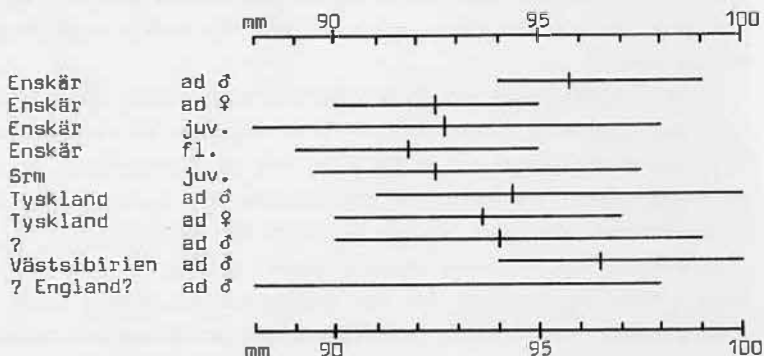

Fig. 2. Törnskatans vinglängd på Enskär i aug.-sept. 1966 samt några litteraturuppgifter (se tab. 1).

Wing length of Red-backed Shrikes at Enskär in Aug.-Sept. 1966 and some published data (cf. Tab. 1). Srm = Södermanland, Sweden, Tyskland = Germany, Västsibirien = Western Siberia, fl. = fullgrown.

Tabell 1. Vinglängd hos törnskata enl. maximimetoden (Svensson 1970).
Alla mått är från 1966, vad gäller Enskär. 08 = augusti etc.

Wing length of *Lanius c. collurio* at Enskär 1966 compared to published data. Maximum method (Svensson 1970) was used. Srm = Södermanland, Sweden, Tyskland = Germany, Västsibirien = Western Siberia, fl. = fullgrown, 08 = August etc.

Författare Author	Plats Place	Tid Time	Åld. Age	Kön Sex	Antal Number	Interv. Interval	Medelv. Mean	Std.avv. Std.dev.
-	Enskär	08	ad.	♂	4(2)	94-99	95.8	2.3629
-	Enskär	08-09	ad.	♀	10(5)	90-95	92.4	2.2706
-	Enskär	08-09	juv.	-	76(38)	88-98	92.7	2.2825
-	Enskär	08-09	fl.	-	12(6)	89-95	91.8	2.2085
Widemo 2)	Srm	-	juv.	-	13	89.5-97.5	92.4	2.39
Niethammer	Tyskland	-	ad.	♂	53	91-100	94.3	-
Niethammer	Tyskland	-	ad.	♀	20	90-97	93.6	-
Stegman 3)	-	-	ad.	♂	150	90-99	94	-
Johansen 3)	Västsibirien-	-	ad.	♂	20	94-100	96.5	-
Witherby 3)	-	-	ad.	♂	12	88-98	-	-

1) Antal vingar (ex. inom parentes). No. of wings (inds. in parenthesis).

2) I brev. In litt.

3) Enligt Strömberg (1974). According to Strömberg (1974).

Tabell 2. Vikt hos törnskata på Enskär 1966. 08 = augusti etc.

Weight of *Lanius c. collurio* at Enskär 1966 compared to some published data. Legend, cf. Tabell 1. Hösten = autumn.

Författare Author	Plats Place	Tid Time	Åld. Age	Kön Sex	Antal Number	Interv. Interval	Medelv. Mean	Std.avv. Std.dev.
-	Enskär	08	ad.	♂	2	27.3-28.5	27.90	0.8485
-	Enskär	08-09	ad.	♀	5	26.5-33.0	28.82	2.6395
-	Enskär	08-09	juv.	-	37	23.0-35.0	29.03	2.6091
-	Enskär	08-09	fl.	-	6	26.5-30.0	28.42	1.3197
Widemo 1)	Srm	-	juv.	-	13	27.2-32.1	29.9	1.62
Niethammer	Tyskland	-	ad.	♂	13	27-33	29.7	-
Niethammer	Tyskland	-	ad.	♀	3	36-38	37	-
Moreau 2)	Egypten	Hösten	-	-	-	21.5-34.4	28.0	-
Pearson 3)	Uganda	10-12	-	-	20	21.7-37.5	30.2	-
Pearson 3)	Tanganyika	11,03-04	-	-	4	24.2-25	25.1	0.8425

1) I brev. In litt.

2) Från Moreau & Dalp (1970). From Moreau & Dalp (1970).

3) Enligt Moreau (1972). According to Moreau (1972).

Törnskata

Foto:Karl-Erik Häger

Tabell 3. Resultat av t-test mellan vinglängdens och viktens medelvärden. n.s. = ej signifikant.

Student's t-test of the mean. *** = $P < 0.001$, ** = $P < 0.01$, * = $P < 0.05$, n.s. = not significant.

	Enskär ♀	Enskär juv.	Enskär fl.	Srm juv.	Tanganyika
<u>Vinge - wing length</u>					
Enskär ♂	*	**	**	*	
Enskär ♀	-	n.s.	n.s.	=	
Enskär juv.	-	-	n.s.	n.s.	
Enskär fl.	-	-	-	n.s.	
<u>Vikt - weight</u>					
Enskär ♂	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	*
Enskär ♀	-	n.s.	n.s.	n.s.	*
Enskär juv.	-	-	n.s.	n.s.	**
Enskär fl.	-	-	-	n.s.	**
Srm juv.	-	-	-	-	***

erhölls och vilken också skulle kunna tolkas som att andelen δ ökar.

Hane och hona tycks således flytta bort samtidigt även hos unga törnskator.

VIKT

Moreau & Dolp (1970 enl. Moreau (1972)) fann vid höstvägningar i norra Egypten att törnskatan var den bland tio arter som lagrade upp minst fett. Förklaringen antogs vara att törnskatan successivt äter andra flyttfåglar då den rastar. Medelvikterna är också synnerligen lika (tab. 2 & 3). Fyra material med mer än 10 ex. ligger mellan 29.0 och 30.2 gram i medelvärde. Ändå rör det sig om häckfåglar i Tyskland, genomsträckare i Sörmland och övervintrare i Uganda.

Bland de 13 törnskator som vägdes två eller flera gånger hösten 1966, är den största individuella viktskillnaden 19.6 % (23.0-27.5). I det fallet rörde det sig om en minskning under fyra stormige dygn med brist på både insekter och småfåglar. Medelskillnaden för alla 13 var 7.1 % på minimivikten.

Någon trend i vikten under dygnet eller hösten har inte kunnat konstateras.

RELATION VINGE - VIKT

Av vad som sagts ovan borde någon korrelation inte föreligga mellan vinglängd och vikt, vilket bekräftats ($r=0.1472$, $P>0.05$).

KONTROLLER

Egna kontroller har märkligt nog bara gjorts under ringmärkningsåret. De 56 kontrollerna 1965-1972 (av 422 märkta, inklusive Askö och Hävringe 1970) fördelar sig enligt tab. 4.

Tabell 4. Kontroll efter X dagar. Recaptures after X days.

1	2	3	4	5	...	6	9	10	11	...	13	...	20	...	22	Σ
19	8	9	7	1		2	2	2	3		1		1		1	56

ÅTERFYND

I o m 1978 har tre återfynd från annan plats rapporterats av då 683 märkta (0.44 %):

3.151.061	ad. ♀	22.08.66	Enskär 59.41N-17.29E (Vikt 26.5 g, vinge 95-95 mm)
	(x)	17.05.68	Beit Meri 33.51N-35.35E, E Beirut, LIGANDON (1+6-25, 146 ⁰ 09', 3067.3 km, avled 2 dagar senare)
3.151.087	juv.	27.08.66	Enskär 58.41N-17.29E (Vikt 34.0 g, vinge 95-95 mm)
	v ad. ♂	09.08.69	Älgvikssjön 58.57N-17.55 E, Nynäshamn, Södermanland (2-11-13, 39 ⁰ 53', 38.7 km)
3.232.084	juv.	15.08.76	Enskär 58.41N-17.29E
	v 2K+ ♂	22.07.77	Kvismaren 59.11N-15.24E, Närke (0-11-7, 295 ⁰ 50', 131.7 km)

Två märkta som juv. (1K) har båda kontrollerats i Sverige som 2K+ ♂ efter knappt 1 resp. knappt 3 år. Julikontrollen vid Kvismaren tyder på att fågeln då befann sig på häckningsplatsen (se dock tab. 5, 1 ex. i DDR i juli), men det innebär inte nödvändigtvis att den kom därifrån till Enskär hösten före. Kontrollen vid Älgvikssjön visar hur snävt törnskatorna kan lämna sömrandskusten olika år - före flyttningen mot sydost.

FLYTTNING

Att flyttningen går mot SE framgår klart av bl.a. AC:s 50 återfynd 1960-1971 (Österlöf 1964-1980). Tabell 5 visar var törnskatorna genomsnittligt befann sig olika månader.

Sydostflyttningen är dock inte fullständig. Fem fynd i Italien (aug.-dec.) utgörs av 2 pull.- och 3 juv.-märkta. Pullmärkningarna är från Dalsland och Bohuslän och leder tanken till en sträckdelare genom sydsverige om inte de tre juv.-märkningarna var gjorda på Ottenby och även två finskmärkta (pull. och juv.) återfunnits i Italien (Stén 1968, 1969). Emellertid tyder Italien-fynden på att åtminstone en del förstagångsflyttare passerar Medelhavet vid Italien, medan merparten flyger över Grekland. Vårfyndet i Jemen styrker påståendet om ögleflyttning (Schüz 1971 m.fl.): vårflyttningen sker upp mot Röda Havet.

Den genomsnittliga riktningen mellan märkplats och platsen för återfynd gjorda i september är $162^{\circ}02' + 8^{\circ}27'$ (std.avv.) för fynd samma år (n=10) och $157^{\circ}26' + 2^{\circ}27'$ under efterföljande år (n=8). Skillnaden är inte signifikant, men tyder på ett mera direkt sträck mot östra Medelhavet efter första hösten. Avståndet från märkplatsen var i september första året 2261.8+536.69 km men följande år 2819.7+493.66 km. Denna skillnad, som tyder på en mera målmedveten flyttning efter den första hösten, är signifikant (P < 0.05). Både nordlig latitud och östlig

Tabell 5. Uppehållsort för 48 svenskmärkta törnskator återfunna 1960-1971 (1977). Både märkplats och återfyndsplats har medtagits.

Recoveries of 48 Swedish Red-backed Shrikes 1960-1971 (1977). Both ringing place and recovery place has been used. Sverige = Sweden, Grekland = Greece.

	Månad (Month)		05	06	07	08	09	10
	11-03	04						
$\bar{X}^{\circ}N$	-	-	55.03	57.29	58.41	56.54	40.39	40.16
$\bar{X}^{\circ}E$	-	-	17.43	14.40	16.21	16.24	23.43	20.00
\bar{X} Plats (Place) (Afrika)	-	-	Sverige	Sverige	Sverige	Sverige	Grekland	Grekland
n	5	1	14	7	12	28	23	6
<u>Land (Country):</u>								
Sverige	-	-	10	7	10	27	5	-
Finland	-	-	2	-	1	-	-	-
DDR	-	-	-	-	1	-	-	-
Polen (Poland)	-	-	1	-	-	-	-	-
Tjeckoslov.	1	-	-	-	-	-	-	-
Italien (Italy)	1	-	-	-	-	1 1)	1	2
Jugoslavien	2	-	-	-	-	-	2	-
Grekland	-	-	-	-	-	-	9 2)	4
Libanon	-	-	1	-	-	-	-	-
Egypten	-	-	-	-	-	-	7 3)	-
Yemen	-	1	-	-	-	-	-	-
Kongo	1	-	-	-	-	-	-	-

1) Pullus 27 augusti

2) Ad. 1, 3, 4, 5 september

3) Ad. ♂ 5 & 9 september

longitud skiljer sig också signifikant ($P < 0.05$) mellan å ena sidan förstagsångsflyttarna (pull.- och juv.-märkta funna samma år) och å andra sidan de som återfunnits under sin andra flyttning eller senare. Allt detta gäller september-återfynd.

De sistnämnda resultaten kan kopplas samman med ett tidigare konstaterande, nämligen att de gamla fåglarna flyttar först. De bör då också ha hunnit längre i september (se datum för Grekland och Egypten i tab. 5). Frågan är således öppen om det är den tidigare avflyttningen eller en mera målmedveten flygning som åstadkommit de sydostligare återfynden.

SUMMARY

The Red-backed Shrike (*Lanius collurio*) is one of the first passerines to leave Sweden in autumn according to the ringing material at Hartsö-Enskär Bird Ringing Station (58.41N-17.29E) in Södermanland, east central Sweden.

The total ringing in 1965-1972 from 30 July up to 27 September was 373 (fig. 1), out of which 9.7 % or 36 were adults. The adult share decreased rapidly from pentade 43 (fig. 1; $r=0.9220$, $P < .01$), with σ och φ parallel ($r=0.8382$, $P < .05$).

According to the wing lengths of the juveniles, the young σ and φ migrate parallel as well. There is no change in the mean wing length during the autumn as there would be if either sex left before the other. The reason for this statement is the different wing lengths in the sexes as shown in fig. 2 and tabell 1 & 3.

The mean weight at Enskär is quite the same as in other places (tabell 2 & 3). 13 shrikes were weighed twice or more, the greatest individual difference being 19.6 % (23.0-27.5) with a mean of 7.1 % on the minimum weight.

No relation between weight and time of day and day of the year was found and not between wing length and weight either ($P > .05$ for all).

The recaptures were 56 out of 422 ringed (incl. pulli and fg ringed before 30 July).

Only three recoveries have been reported up to 1978 = 0.44 %.

The southeast autumn movement is very clear. In tab. 5 50 swedish recoveries 1960-1971 have been used to calculate the mean coordinates for each month. Most recoveries in Sept.-Nov. are from Greece and Egypt. Five are from Italy, all during the birds first migration.

There is a significant difference between the September recoveries of A) birds migrating for the first time and B) birds migrating in their second year or later. The distance from ringing place was 2,819.7+493.66 km (std.dev.) for B birds and 2,261.8+536.69 km for A birds ($P < .05$), the latitude $34^{\circ}21' + 3^{\circ}10'$ for B ($n=17$) and $39^{\circ}27' \pm 4^{\circ}28'$ for A ($P < .05$) and the longitude $27^{\circ}38' + 2^{\circ}41'$ for B and $22^{\circ}47' + 5^{\circ}43'$ for A ($P < .05$). This difference could be explained by the early departure of the adults, but also by the experience obtained in previous years.

LITTERATUR

Johansen, H. 1944. Vogelfauna Westsibiriens - Laniidae. - J.Orn 92: 198-202.

- Moreau, R.E. 1972. The Palaearctic-African Bird Migration Systems. Academic Press, London & New York.
- Moreau, R.E. & Dolp, R. 1970. Fat, water, weights and wing-lengths of autumn migrants in transit on the northwest coast of Egypt. - *Ibis* 112:209-228.
- Nord, I. 1971. Några tättingars höstflyttning vid sömrlandskusten. - *Fågl. i Sörm.* 4:24-32.
- Österlöf, S. 1964-1980. Bird Ringing Report for 1960-1971. (Ringmärkningscentralens årsrapport för 1960-1971.)
- Pearson, D.J. 1970. Weights of Red-backed Shrikes on autumn passage in Uganda. - *Ibis* 112:114-115.
- Pettersson, H. 1975. Häckfåglaarna vid Enskär. - *Fågl. i Sörm.* 8:36-44.
- Schüz, E. 1971. Grundriss der Vogelzugskunde. Paul Parey in Berlin und Hamburg.
- Stegman, B. 1930. Ueber die Formen der paläarktischen Rotrücken- und Roteschwanzwürger und deren taxonomischen Wert. - *Orn. Monatsberichte* 38:106-118.
- Stén, I. 1968. Die Vogelberingung in Finnland im Jahre 1966. - *Mem. Soc. Fauna Flora Fenn.* 44:54-215.
- Stén, I. 1969. Die Vogelberingung in Finnland im Jahre 1967. - *Mem. Soc. Fauna Flora Fenn.* 45:63-154.
- Strömberg, G. 1974? Törnskator (*Lanius collurio*) med vit vingspegel. - *Fåglar i Blekinge* 1973: 198-203.
- Svensson, L. 1970. Identification Guide to European Passerines. - *Naturhistoriska Riksmuseet, Stockholm.*
- Witherby, H.F. et. al. 1938-1941. *The Handbook of British Birds.* London.

Manus inkommet juli 1980.

Ingemar Nord, Ringstedsgatan 36, S-163 43 SPÅNGA

Är korsnäbben höger- eller vänstervriden? ☆

Upper mandible crossing in Crossbills *Loxia sp*

Ingemar Nord

I diverse handböcker anges att näbben lika ofta korsas åt höger som åt vänster hos korsnäbben. Dock inte av Henrici & Larsson (1963), vilka säger att övernäbben "ibland (korsar) på den högra men oftare på den vänstra sidan". Vem har rätt?

Under invasionen hösten 1966 fångades både mindre korsnäbb (*Loxia curvirostra*) och bändelkorsnäbb (*L. leucoptera*) på Enskär. Övernäbbens läge i förhållande till undernäbben noterades för 62 resp. 6 ex. För bändelkorsnäbben tillkom en uppgift 1967. Resultatet redovisas i tabellen.

Övernäbbens vridning hos m. korsnäbb och bändelkorsnäbb på Enskär jämfört med litteraturuppgifter. V-H = vänster- resp. högervridning. p = sannolikhet för lika fördelning (50-50).

Crossing of upper mandible in *Loxia curvirostra* and *L. leucoptera* at Enskär compared to publ. data. V-H = to the left and right resp. p = probability of 50-50, binomial test.

Författare Author	Plats Place	År Year	Åld. Age	Kön Sex	Antal No.	V - H	p
<u><i>Loxia curvirostra</i></u>							
-	Enskär, Srm	1966	f1	-	62	29-33	.70
Niethammer	-	1927	-	-	75	(50-25)	.006* 1)
Niethammer	-	1929	-	-	55	27-28	1.00 1)
Hasse	Oberl., DDR	62,63	-	-	169	78-91	.36
Hasse	"-	1966	f1	-	41	21-20	1.00
Robertson	Suffolk, GB	-	ad	♂	1	1-0	-
Robertson	"-	-	ad	♀	1	0-1	-
Robertson	"-	-	pulli		4	3-1	-
Robertson	"-	-	-	-	6	4-2	.69
<u><i>Loxia leucoptera</i></u>							
-	Enskär, Srm	66,67	f1	-	7	3-4	1.00

1) Över-/undernäbb anges ej. Upper or lower mandible not specified.

☆ Meddelande nr 38 från Hartsö-Enskär fågelstation

För båda arterna ger ett tvåsidigt binomialtest stor sannolikhet (70 resp. 100 %) för att vridning åt höger är lika vanlig som vridning åt vänster. De litteraturuppgifter som återges i tabellen har också testats. Endast Drosts material från 1927 (enl. Niethammer 1937) med förhållandet V2:H1 för 75 ex. avviker statistiskt från lika fördelning.

Slutsatsen blir således att lika många korsnäbbar har övernäbben till vänster som till höger om undernäbben. Även i kullarna förekommer båda vridningarna. Robertson (1954) nämner en kull med ♂ vänster-, ♀ höger-, 3 ungar vänster- och 1 högerviden.

SUMMARY

The crossing of the upper mandible to the left or the right of the lower mandible in *Loxia curvirostra* and *L. leucoptera* is discussed and compared to published data. 62 and 6 inds. resp. were captured at Hartsö-Enskär Bird observatory (56.41N-17.29E), east central Sweden, during the irruption 1966. The probability is high (70-100%) that there is no preference for either left or right side crossing (tab.).

LITTERATUR

- Hasse, H. 1967. Zum Auftreten des Fichtenkreuzschnabels (*Loxia curvirostra*) 1964 bis 1966 in der Oberlausitz. - Abh. Ber. Naturkundemus. Görlitz (Leipzig) 42:9:17-22.
- Henrici, P. & Larsson, E. 1963. (Detaljbeskrivning av mindre korsnäbb) - I: Curry-Lindahl, K. (red.): Våra fåglar i Norden. Natur och Kultur, Stockholm.
- Niethammer, G. 1937. Handbuch der Deutschen Vogelkunde. Akad. Verl.-ges. m.b.H., Leipzig.
- Robertson, A.W.P. 1954. Bird Pageant. Field studies of some East Anglian breeding birds. Batchworth Press, London.

Manus inkommet oktober 1980

Ingemar Nord, Ringstedsgatan 36, S-163 43 SPÅNGA

Notiser

Ruvande Knipa mat åt Kattuggleungar

Vid Lyckhem nära Tandla har omväxlande kattuggla och knipa häckat i en holk under flera år. Hösten 1978 sattes en ny holk upp ca 30 meter från den gamla. I den nya holken häckade 1979 ett kattugglepar, som senare fick ut tre ungar, och i den gamla holken häckade knipa.

En kväll omkring den 17 maj hade folk, som bodde straxt intill, hört ett väldigt liv från holken där knipans häckade. En kattuggla hade även setts flyga dit vid flera tillfällen. Grannfolket misstänkte att kattugglan dödats kniphona och sedan matat sina ungar med henne.

Den 20 maj kontrollerade jag sedan holken varvid vingar, ben, näbb, huvud och fjädrar samt 12 knipägg påträffades. Dessa rester städades ur holken.

Tony Høglund, Lindtorpsgatan 8 A, S-632 27 Eskilstuna

Starunge får fosterföräldrar

Under starens häckningstid 1979, fann Gösta Lundblad, Stigtomta, en starunge på golvet inne i en loge. Ungen hade uppenbarligen "trillat ur boet", men något bo kunde inte hittas på platsen. Ungen fick tillbringa natten i en bomullsinnredd kartong, som placerades i köket hos upphittaren.

Jag fick hand om ungen på morgonen dagen efter. Den utplacerades i en starholk, där det redan fanns 5 ungar som var märkbart mindre. Vi inväntade de vuxna fåglarnas matningsbesök för att se om den nya ungen skulle accepteras. Någon synbar reaktion kunde inte iakttagas utan matningen fortsatte som vanligt. Alla 6 ungar kunde senare lämna holken.

Arne Andersson, Tångsta gård, 610 55 Stigtomta

FÖRENINGEN SÖDERMANLANDS ORNITOLOGER (FSO)

Utgör en regionalavdelning av Sveriges Ornitologiska Förening (SOF) och är huvudman för Hartsö-Enskär fågelstation.

Föreningen är ideell och verkar för vidgad kännedom om och bättre levnads-
tingelser för de sörmåndska fåglarna samt att bland allmänheten sprida intres-
se för ornitologi och naturvård.

Detta försöker vi förverkliga genom en verksamhet som omfattar bl a :

- * Inventeringar och andra undersökningar
- * Fågelskyddsarbete
- * Årlig fågelrapportering
- * Tidskriften Fåglar i Sörmland
- * Hartsö-Enskär fågelstation
- * Semrankoster och exkursioner

Styrelse

Ordförande	Leif Karlsson Jättne gård, 150 32 Stallerholmen	Tel 0152/15108
Sekreterare	Glaes Svedlindh Åbylundsgatan 29, 582 40 Linköping	Tel 013/144513
Kassör	Gunnar Sjöb	
Övriga	Brenäsvägen 23, 641 35 Katrineholm Stefan Bengtsson, Vadsbrovägen 12, 153 00 Järna Stefan Bleckert, Heljestrandsgatan 3A, 633 44 Eskilstuna Anders Bylin, Lövsunds gård, 610 60 Tystberga Hans Pettersson, Hånsta, 740 33 Vattholme	Tel 0150/52071

Medlemskap

Se omslagets andrasida.

HARTSÖ-ENSKÄR FÅGELSTATION

Stationen ligger i Sörmlands yttre skärgård rakt öster om Oxelösund och där utförs ringmärkning huvudsakligen under aug-okt varje år. I samband med märkningen genomförs ofta specialstudier.

Stationens läge gör att vi tidigt registrerar invasioner av mesar, siskor, hackspattar och ugglor.

Stationen bemannas främst av ringmärkare och assistenter från Södermanland. Utbildning och vidareutbildning av personal sker årligen och nya medarbetare är välkomna att delta i verksamheten.

Medlemmar är också välkomna att besöka stationen och får rabatt på båtresan. Förläggning sker i tält.

Kontaktman är Lennart Wahlén, Våpnaregatan 41, 582 40 Linköping

Tel 013/17 67 24

Vilande storskrakar

Foto:Karl-Erik Häger

- 41 Rördrommen i Sörmland 1969 och 1979.
Lars Broberg
- 51 Brunä kärrhöken i Sörmland 1979.
Lennart Wahlén
- 60 Svensk fågelatlas i Sörmland 1979.
Bo Ljungberg
- 69 Flyttande törnekator vid Enskär och något om deras flyttning
från Sverige.
Ingemar Nord
- 78 Är korsnäbben höger- eller vänstervriden?
Ingemar Nord
- 80 Notiser: Ruvande knipa mat åt kattuggleungar; Starunge får
fosterföräldrar.

Pris 12:50